İNÖNÜ MAĞARASI KAZILARI IŞIĞINDA KALKOLİTİK ÇAĞ'DA BATI KARADENİZ BÖLGESİ

THE WESTERN BLACK SEA REGION IN THE CHALCOLITHIC AGE IN THE LIGHT OF İNÖNÜ CAVE EXCAVATIONS

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 20 Aralık 2019 | Received: December 20, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 25 Aralık 2019 | Peer Review: December 25, 2019
Kabul: 15 Haziran 2020 | Accepted: June 15, 2020

DOI : 10.22520/tubaar.2020.26.003

F. Gülden EKMEN *

Anahtar Kelimeler: Batı Karadeniz Bölgesi, İnönü Mağarası, Kalkolitik Çağ, Koyu Renkli Açkılı Çanak Çömlek, Açkı Bezemeli Çanak Çömlek.

Keywords: Western Black Sea Region, İnönü Cave, Chalcolithic Age, Dark Burnished Ware, Pattern Burnished Ware.

ÖZET

Anadolu'nun tarihöncesi dönemleri göz önüne alındığında başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere Kalkolitik Çağ ile ilgili araştırmaların henüz yeterli seviyede olmadığı dikkati çekmektedir. Buna rağmen mevcut çalışmalar Anadolu'nun farklı bölgelerinde Kalkolitik Çağ'ın kendine has dinamikler ve kültürel öğeler özelinde gelişim gösterdiği yönünde güçlü kanıtlar sunmaktadır. Eldeki sınırlı veriler ve araştırmalar ışığında özellikle Batı Karadeniz Bölgesi'nin Anadolu Kalkolitik Çağ araştırmaları için birçok soru işaretini barındırdığı görülmektedir. Bölgede yürütülen sınırlı sayıda çalışmanın ağırlıklı olarak yüzey araştırmalarından oluşması ve sistemli kazılarla araştırılmış, tabakaya bağlı veri elde edilen merkezlerin sayısının çok az olması, bu durumun başlıca sebepleri arasındadır. Bu bağlamda Batı Karadeniz kıyısında yer alan İnönü Mağarası kazılarında elde edilen Kalkolitik Çağ'a ilişkin veriler, bölgenin söz konusu dönemine ait kültürel yapısı ve ilişkiler ağının anlaşılması yönünde önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu çalışmada İnönü Mağarası'nın Kalkolitik Çağ'a ait V. tabakasında bulunan ve ağırlıklı olarak çanak çömlek parçalarından oluşan bulguların kapsamlı bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. V. tabakanın analojik değerlendirmeler neticesinde elde edilen göreceli kronolojik çerçevesi, bu tabakaya ait radyokarbon tarihleriyle desteklenmiştir. İlave olarak bölgede daha önce yapılan çalışmaların ve elde edilen verilerin bir özeti sunulmuştur. Burada sunulan veriler üzerinden bölgede Kalkolitik Çağ'a ilişkin bütüncül sonuçlara ulaşmak henüz mümkün olmasa da eldeki ilk veriler genel bir çerçeve çizmemize yardımcı olmaktadır.

* Dr.Öğr.Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Farabi Kampüsü, İncivez-Zonguldak
e-posta: ekmengulden@gmail.com ORCID: 0000-0002-6818-9431

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

ABSTRACT

Considering the prehistoric periods of Anatolia, it is noteworthy that the studies on the Chalcolithic Age are not sufficient yet. Despite this, the existing studies provide strong evidence that the Chalcolithic Age developed in different regions of Anatolia based on its specific dynamics and cultural elements. In light of the limited data and studies available, it is observed that especially the Black Sea Region contains many question marks for the Chalcolithic Age studies in Anatolia. The limited number of studies carried out in the region, which mainly consist of surface surveys, and the very low number of centers that have been investigated by systematic excavations and where data have been acquired based on the layers are among the main reasons for this situation. In this context, the data on the Chalcolithic Age obtained during İnönü Cave excavations on the West Black Sea coast provide essential clues to understand the cultural structure and the network of relations in the region during the period in question.

In this study, a comprehensive evaluation of the findings at the structure level V of İnönü Cave belonging to the Chalcolithic Age and consisting mainly of pottery pieces was tried to be made. The relative chronological frame of the structure level V obtained as a result of analogical evaluations was supported by the radiocarbon dates of this level. Furthermore, a summary of the previous studies conducted in the region and the data obtained was made. Although it is not possible yet to reach holistic judgements about the region's structure in the Chalcolithic Age based on the data presented here, the first data available help us draw a general framework.

GİRİŞ

Son otuz yıl içinde Anadolu'nun tarihöncesi dönemlerine yönelik araştırmalar kayda değer sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Bu araştırmalar özellikle Anadolu Neolitik kültürlerinin aydınlatılması konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Neolitik Çağ'ın hemen ardılı olan Kalkolitik Çağ'a ait çalışmalar ise ne yazık ki henüz yeterli seviyede değildir[1]. Konu ile ilgili yapılmış bütüncül değerlendirme içeren yayınlara bakıldığında[2], tek bir kronoloji üzerinden kurgu yapılmasının doğru olmadığı ve Kalkolitik Çağ'ın alt evreleri ile ilgili ayrımların bölgeler arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir[3]. Bütüncül değerlendirmeler bir yana, bölgesel değerlendirmelerin bile hala eksikler içermesinin temel sebebi, her bir kültür bölgesi için geçerli olmak üzere, kazı yapılmış anahtar yerleşimlerin olmayışı ve radyokarbon tarihlerinin yetersizliğidir. Konu Batı Karadeniz Bölgesi olunca, bu bulanıklık Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla çok daha fazla göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada, Batı Karadeniz kıyısında yer alan İnönü Mağarası'ndan elde edilen ağırlıklı olarak çanak çömlek parçaları ve az sayıda küçük buluntudan oluşan, MÖ 5. binyıla ait verilerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Ek olarak, söz konusu çanak çömleğin bölge arkeolojisi içindeki dağılımını görebilmek adına, bölgede yapılmış önceki çalışmalarda ulaşılan Kalkolitik Çağ verileri de özetlenmeye çalışılmıştır. Böylece, İnönü Mağarası'ndan elde edilen yeni sonuçlarla birlikte, önceki çalışmalar bir araya getirilmeye çalışılmış ve bu çalışmanın bölgenin Kalkolitik Çağ araştırmaları için bir altlık oluşturması amaçlanmıştır.

BÖLGE

Batı Karadeniz, bugünkü coğrafi tanımla, Kızılırmak deltasının batısından başlayıp Adapazarı ve Bilecik illerinin doğusuna kadar uzanır. Sinop, Kastamonu, Bolu, Düzce, Bartın, Karabük ve Zonguldak illerini kapsar (Resim 1). Kültürel olarak bölgeyi tanımlamak gerekirse, kuzey sınırı Karadeniz'dir ve Akdeniz ya da Ege Denizi'nden farklı olarak karşı kıyı ile güçlü bir kültürel bağlantısı yoktur. Batı sınırı, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarına kadar uzanır. Materyal kültüre bakıldığında, özellikle Doğu Trakya'nın İlk Tunç Çağı sonlarına kadar Balkan kültürlerinin uzantısı durumunda olduğu bazı araştırmacılar tarafından bildirilmiştir[4]. Bölgenin kültürünün şekillenmesinde en belirleyici olan sınır güney sınırıdır; çünkü hemen yakınındaki Orta Anadolu ve iç Ege'de yaşanan kültürel dinamikler ile ne kadar ilişkili olduğu bu sınıra bağlıdır. Bölgenin güney sınırında, gür orman örtüsü ile kaplı dağlar vardır. Bu dağlar, kıyıya ve birbirine paralel dört sıra halinde uzanır. Sırasıyla, Küre Dağları, Bolu ve Ilgaz Dağları, en güneyde ise Köroğlu Dağları yer alır. Küçük bir dağ sırası olan Akçakoca Dağları da Zonguldak-Ereğli Bölgesi'nin güneyinde uzanmaktadır. Bu dağların ortalama yükseltisi 2000-2500 metre civarındadır. Bu yüksek dağlar, kıyı kesimin nemli havasının iç kısımlara geçmesini engeller ve bu yüzden bölgenin kıyı ile iç kesimleri arasında önemli iklim ve buna bağlı olarak da kültür farkları görülür. Kıyıdan iç kesimlere doğru gidildikçe yağış oranı azalmakta, karasal iklimin etkileri artmaktadır. Arkeolojik verilere bakıldığında ise, kıyıdan uzaklaşıldıkça Orta Anadolu kültürleri ile benzerlikler artmaktadır. Kıyı kültürleri ise Orta Anadolu kültürlerinden çok farklı bir gelişim içerisindedir.

Kızılırmak'ın batı kolunu oluşturan Gökırmak, Orta Karadeniz kültürlerinin Kastamonu içlerine kadar ulaşmasını sağlar. Ayrıca, Araç / Ilgaz Çayı yine Kastamonu ilinin Orta Anadolu ile bağlantılı olmasını mümkün kılmaktadır. Batıda ise Filyos Nehri, bölgenin kıyı kültürlerinin iç kesimlere ulaşması için doğal bir bağlantı konumundadır. Gülüç ise daha küçük bir nehir olarak Devrek ve çevresinin kıyı ile bağlantısını sağlaması açısından önemlidir.

ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

Anadolu'nun Kalkolitik Çağı ile ilgili yapılan çalışmalarda neredeyse hiç bahsi geçmeyen bölge Batı Karadeniz Bölgesi'dir. Daha önce ifade edildiği gibi, bunun sebebi bölgedeki kazı ve araştırmaların sayısının azlığıdır. Bölgede 1940'lı yıllardan itibaren keşif gezileri, yüzey araştırmaları ve kazılar yapılmıştır. 1940'lı yılların başında, R. O. Arık tarafından Bolu ilinde bir araştırma gezisi gerçekleştirilmiştir. Ele geçen çanak çömlek Troia I-II dönemi ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir[5]. Sonrasında, İ. K. Kökten tarafından Kastamonu ilinde araştırma gezileri yapılmış, fakat Kalkolitik Çağ'a ait bir veriye ulaşılmamıştır[6].

Bölgede yapılan yüzey araştırmalarının ilki C. A. Burney tarafından Kastamonu ve Eskişehir illerinde yapılmış ve Kalkolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar uzanan geniş bir tarih aralığına ait sonuçlar tespit edilmiştir[7]. Hollanda Arkeoloji Enstitüsü'nden P. Donceel-Voûte'nin

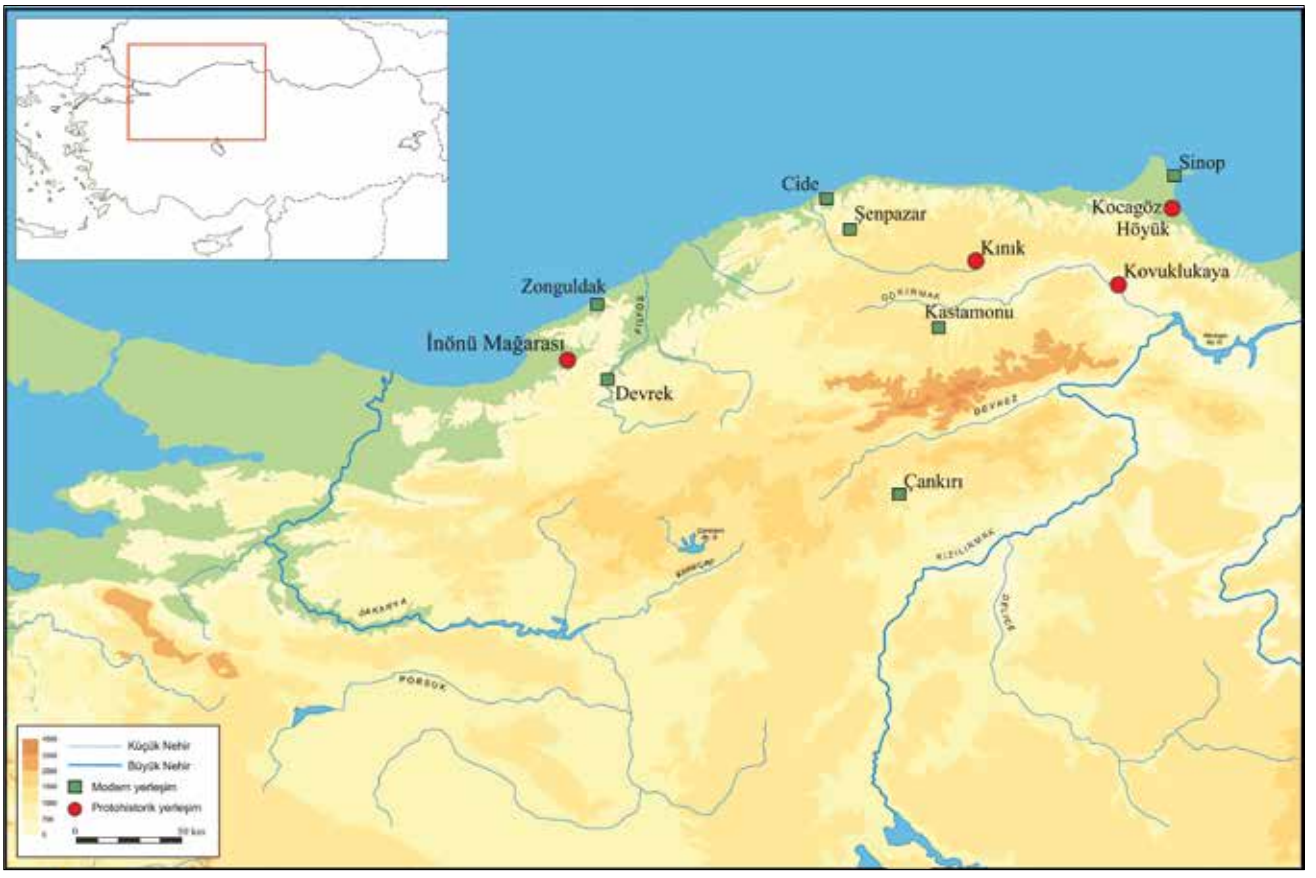
[1] Düring 2011: 797.
[2] Thissen 1993, Schoop 2005.
[3] Erdoğu/Çevik 2015: 36-41; Tekin 2015: 104-107.
[4] Özdoğan 1993: 173; Özdoğan 2002: Fig. 1.
[5] Arık 1944: 345.
[6] Kökten 1948: 224-225.
[7] Burney 1956: 179 vd.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

çalışmalarında ise en erken dönem kültürleri, İlk Tunç Çağı'ndan başlamaktadır[8]. 1990'ların sonunda başlayan Paflagonia Projesi'nde ise yine Kastamonu ve Çankırı illeri çalışılmıştır[9]. Bu projede, sadece altı yerleşimde Kalkolitik Çağ'a ait çanak çömlekler bulunmuştur. Erken, Orta ve Geç olarak ayrılan bu grupların Salur Höyük'te bulunmuş, İlk Kalkolitik tarihli olanlarının kırmızıdan kahverengiye değişen yüzey rengine sahip, Hacılar'da bulunan parçalara benzediği bildirilmiştir. Orta ve Son Kalkolitik olarak değerlendirilen grupta ise, daha çok kulpsuz kase ve çömleklere ait koyu renkli parçalar bulunmuştur. 1995-98 yılları arasında A. Özdoğan ve C. Marro tarafından yapılan Kastamonu yüzey araştırmalarında Kalkolitik Çağ ile ilgili önemli verilere ulaşılmıştır[10]. Bu araştırmada, Gökırmak Havzası'nda bulunan Pazardoruğu yerleşmesinde, Hacılar'da bulunan parçalara benzediği bildirilen kızıl kahverengi açkılı, krem üzerine kırmızı boyalı parçalar bulunmuştur. Ayrıca aynı havzada Koçaç Grubu olarak adlandırılan birkaç yerleşme tespit edilmiştir. Bu noktalarda ele geçen çanak çömlekler, mika ve bitkisel katkılı, yalın, parlak ya da donuk açkılı, el yapımı, yüksek kaideli kaplar ile uzun boyunlu çömlekler, yuvarlak gövdeli, sığ ya da memecikli tutamaklı, derin çanaklardan oluşmaktadır. Kalkolitik Çağ'ın sonlarına ait bir kap parçası ise, Daday-Çatalkaya'da bulunmuştur[11]. M. A. Işın tarafından yapılan Sinop yüzey araştırmalarında, on yerleşimde Kalkolitik Çağ'a ait çanak çömlek bulunmuştur[12]. Bunların birçoğu el yapımı, basit ağız kenarlı çömleklere ait parçalardır. Bundan başka İlya'nın Yeri, Çimbektepe ve Çindilli yerleşmelerinde farklı bir grup olarak, kum ve kireç katkılı, griden siyaha değişen tonlarda, koyu renkli ve açkılı çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bu repertuar içinde mahmuzlu kulplu parçalar ve Alaca Höyük çanak çömleklerini andırdığı bildirilen kazı bezemeli parçalar da vardır[13]. G. Karauğuz'un Devrek ve yakın çevresinde gerçekleştirdiği yüzey araştırması da kıyı kültürlerinin tanınması açısından öneme sahiptir. Bölgede tespit edilen Boncuklar Höyük, Buldan Höyük ve İnönü Mağarası'nda bulunan çanak çömlekler Kalkolitik Çağ'a, MÖ 5. binyılın başına ve sonuna tarihlenmiştir[14]. 2009-2011 yılları arasında, B. Düring ve ekip arkadaşları tarafından Kastamonu-Cide ve Şenpazar'da yapılan yüzey araştırmasında elde edilen bulgular, bölgenin tarihöncesi dönemleri için yeni bilgiler sunmaktadır[15]. Bu araştırma sırasında, altı yerleşimde Kalkolitik Çağ'a ait izler bulunmuştur. Bunlar, Okçular Kale İni, Kılıçlı Mağarası, Çadır İni, Gideros Mağarası, Ballıcı İni ve Derebağ Köy Mağarası'dır. Okçular Kale-İni'nde ele geçen Kalkolitik Çağ çanak çömlekleri, el yapımı ve hamurları kuvars, kalker katkılıdır. Yüzey özellikleri olarak, dışları siyah ve kırmızı açkılı, içleri ise siyah, kahverengi ve koyu gri renklerdedir. Kap formları genelde, düz dipli boyunlu çömleklerden ve basit ağız kenarlı çanaklardan oluşmaktadır. Bu parçalar içinde burma kulplu ve baskı bezemeli olanları da vardır[16]. Bunlardan başka bölgenin Düzce ve Bolu illerinde N. Ayengin[17] ve M. Ortaç[18] tarafından yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir fakat bu çalışmalarda şimdilik Kalkolitik Çağ'a ilişkin veri elde edilememiştir. Bugün coğrafi olarak Marmara Bölgesi sınırlarına dahil edilse de kültürel olarak Batı Karadeniz'in batı sınırında bulunan Sakarya ilinde yapılan yüzey araştırmalarında ise erken dönem çanak çömlek parçasına rastlanmadığı ifade edilmiştir[19]. Bölgede yapılan en yeni araştırma, Heraclea Pontica ve Territoryumu yüzey araştırmasıdır. Bu çalışma sırasında ziyaret edilen İnönü Mağarası'nda, yüzeyde Kalkolitik Çağ'a ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Sonrasında bu mağarada yapılan kazılar ise buluntuların sayısını arttırmış ve bu satırların yazılmasına sebep olmuştur.

Araştırma gezileri ve yüzey araştırmaları dışında arkeolojik kazılara bakıldığında, diğer bölgelere nazaran az sayıda olduğu görülür. 1951 yılında E. Akurgal ve A. Erzen'in Sinop Kocagöz Höyük kazısı bu çalışmaların ilkini temsil eder. Höyüğün A açmasının 4. kültür katında koyu renkli, parlak açkılı ve iyi pişirilmiş çanak çömlekler bulunduğu ifade edilmiştir[20]. 1990 yılında yapılan Kınık kazısında ise, yerleşimin anakaya üzerinde yer alan I. tabaka Son Kalkolitik Çağ'a (MÖ 4. binyıl) tarihlenmiştir. Bu tabakanın az sayıda olan buluntuları kahverengiden siyaha değişen tonlarda ve el yapımı çanak çömlek parçalarıdır[21]. 2000 yılında T. Efe tarafından gerçekleştirilen Yassıkaya kazısı bölge arkeolojisi için bir dönüm noktası olmuştur. İlk defa kıyıda ve tabakasında çıkan malzemenin bir değerlendirilmesi yapılmıştır fakat bu kazıda bulunan çanak çömlek ve diğer buluntular İlk Tunç Çağı'na aittir[22]. 2002 yılında ise Ş. Dönmez tarafından Kovuklukaya'da kazılar yapılmıştır. 7 nolu sondajda tespit edilen IV. yapı katı, Son Kalkolitik Çağ'a (MÖ 4500) tarihlenmiştir. Bu tabakaya ait çanak çömlekler, kalker katkılı, grimsi siyah, grimsi kahverengi, siyah ve kahverengi hamurludur. Kap formlarında çanak ve çömlekler göze çarpmaktadır. Çömleklere ait bazı gövde parçaları içinde inkrustasyon bezemeli olanlar

[8] Naumann ve diğ. 1979: 196-197.
[9] Matthews/Glatz 2009: 75-105.
[10] Marro ve diğ. 1998: 317 vd.
[11] Özdoğan A. 2000: 321 vd.
[12] Işın 1998: 100.
[13] Işın 1998: 100.
[14] Karauğuz/Düring 2009: 153 vd.
[15] Düring/Glatz 2015.
[16] Düring/Klinkenberg 2015: 133-134.
[17] Ayengin 2018: 274.
[18] Ortaç 2018: 143 vd.
[19] Kartal ve diğ. 2016: 401.
[20] Erzen 1956: 72.
[21] Genç 2008: 105 vd.
[22] Efe/Mercan 2002: 361 vd.

Resim 1: İnönü Mağarası ve Metinde Adı Geçen Diğer Yerleşimler / *Map Showing İnönü Cave and the Other Settlements in the Text.*

ve yatay tutamaklı olanlar vardır. Ayrıca bu tabakada kireçtaşından yapılmış bir bilezik parçası bulunmuştur[23]. Son olarak, 2017 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi başkanlığında ve H. Ekmen'in bilimsel danışmanlığında yapılan İnönü Mağarası kazıları, Kalkolitik Çağ tabakasında bulunan çanak çömlek ve diğer buluntuları ile bölgenin kıyı kültürü hakkında yeni bilgiler sunmuş ve radyokarbon tarihleri ile mutlak kronoloji konusunda önemli verileri oluşturmuştur[24].

İNÖNÜ MAĞARASI

Zonguldak İli, Karadeniz Ereğli İlçesi'ne bağlı, Alacabük Köyü sınırları içinde yer alan İnönü Mağarası (Resim 1), G. Karauğuz ve ekibinin Devrek İlçesi ve çevresinde yürüttüğü araştırmalar sırasında ilk kez ziyaret edilmiştir[25]. Ardından, 2016 yılında Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nün, Ereğli ilçesi sınırları içinde yürüttüğü, Heraclea Pontica ve Territoryası Yüzey Araştırması (HPYA) kapsamında ziyaret edilmiştir. Bu projede İnönü Mağarası'nın yüzeyinden toplanan çanak çömlek parçalarının, bölgenin erken dönem kültürlerinin aydınlatması konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmış ve 2017 yılında kazılar başlamıştır.

İnönü Mağarası'nın bulunduğu bölgenin jeomorfolojik yapısı ile ilgili yapılan çalışmalar, bölgenin baskın kayaç yapısının Paleozoyik'ten Eosen'e kadar geçen süreçte Alp Orojenizine bağlı tektonik ve volkanik hareketler sonucu meydana geldiğini ortaya koymuştur[26]. Mağara içinden alınan çok sayıda kayaç örneği üzerinde yapılan incelemeler de mağaranın ağırlıklı olarak magmatik kökenli andezit ve bazalt türünden volkanik kayaç yapısına sahip olduğunu göstermiştir[27].

Mağara, deniz seviyesinden ortalama 240 metre yüksekliktedir ve ağız kısmı batıya bakmaktadır (Resim 2). Mağaranın ölçüleri ve konumu nedeniyle en uç noktaları dahi gün doğumundan, gün batımına kadar aydınlık kalabilmektedir. Mağara dip kısmından giriş kısma doğru eğimli bir yüzeye sahiptir. Genişliği iç kısımda yaklaşık 25 metreye, yüksekliği de yer yer

[23] Dönmez 2004: 34 vd.
[24] Ekmen ve diğ. 2019: 271 vd.
[25] Düring/Karauğuz 2009.
[26] Bacak/Yılmazer 2011: 24; Ekinci 2011: 390-391.
[27] Söz konusu çalışma Hacettepe Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nden Prof. Dr. Cemal Tunoğlu ve Arş. Gör. Caner Diker tarafından gerçekleştirilmiştir.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

Resim 2: İnönü Mağarası'nın Güneydoğudan Görünüşü / *Southwestern View of İnönü Cave.*

10 metreye ulaşmaktadır. A, B ve C adı verilen üç gözden oluşan mağaranın büyük olan C gözünde kazılar yapılmaktadır (Resim 3). Mağaranın B gözü içinden sızan su kaynağı bugün dahi yöre sakinleri tarafından kullanılmaktadır. Bundan başka, mağara çevresinde bulunan Kelçe Deresi ve Kızlarderesi, Gülüç Çayı'nı beslemekte ve günümüzde yöre halkının, balıkçılık tarım ve hayvancılık faaliyetleri açısında büyük önem taşımaktadır. Mağarayı çevreleyen ormanlar zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Çok sayıda av hayvanına ev sahipliği yapmaktadır.

Resim 3: İnönü Mağarası C Gözü Açmaları / *Chamber C Trenchs of İnönü Cave.*

2017 yılında bu mağarada gerçekleştirilen ilk dönem kazılarında, gerek Batı Karadeniz Bölgesi gerekse Türkiye arkeolojisi açısından önemli sonuçlara ulaşılmış, bölgenin yaklaşık MÖ 4500-1000 yılları içindeki kültürel özelliklerine dair ilk ipuçları elde edilmiştir[28] (Tablo 1).

I.	Tabaka	Orta Çağ
II.	Tabaka	İlk Demir Çağı
III.	Tabaka	Son Tunç Çağı
IV.	Tabaka	İlk Tunç Çağı
V.	Tabaka	Kalkolitik Çağ

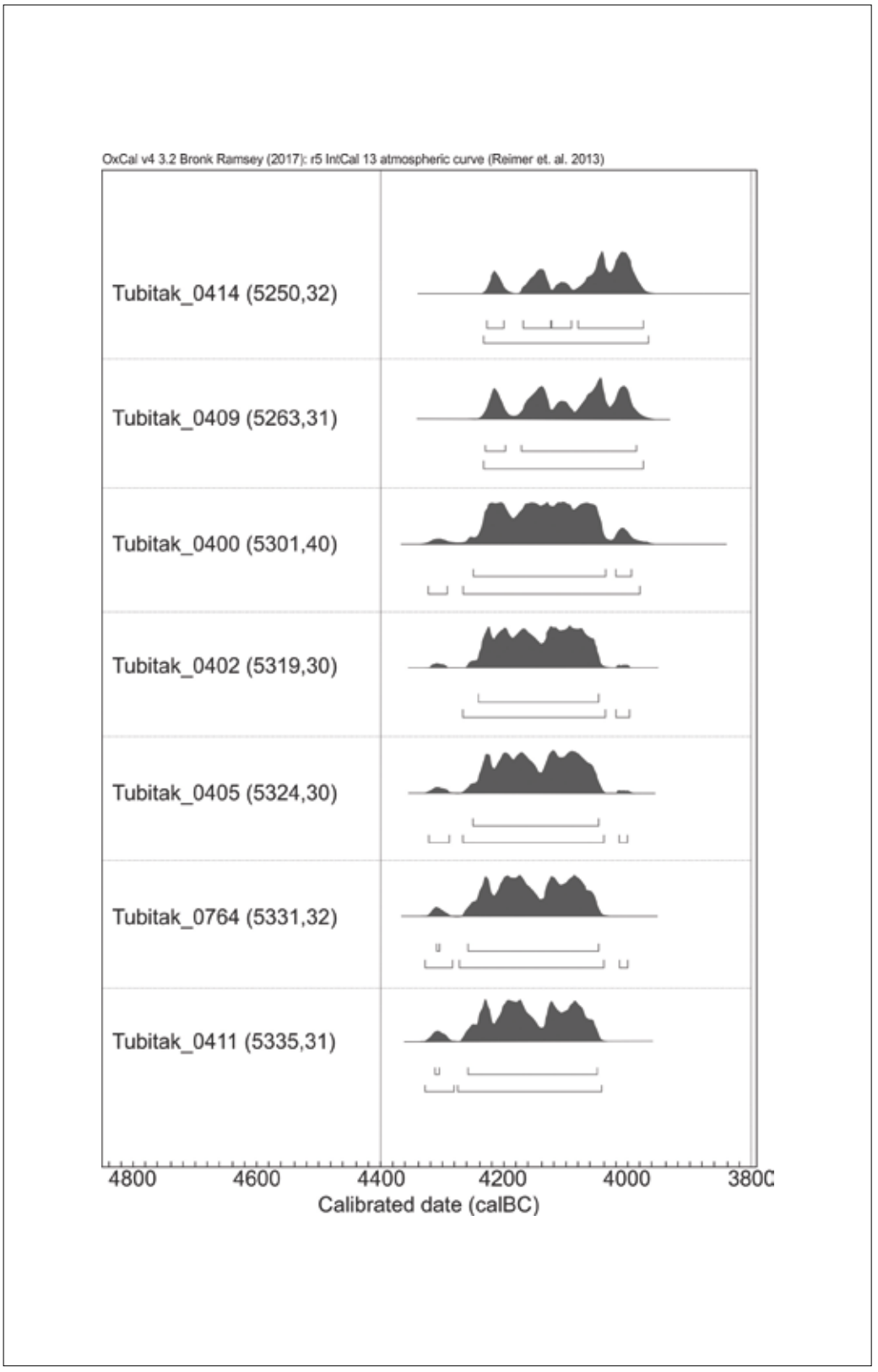
Tablo 1: İnönü Mağarası'nın Tabakalanması / *The Stratigraphy of İnönü Cave.*

Mağaranın ilk kültür katını temsil eden V. tabaka, Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir. Bu tabakadan alınan yedi adet radyokarbon analizinin sonuçları Kal. MÖ 4260-3976 aralığına aittir (Resim 4).

Bu tabakanın tespit edildiği alanlarda yürütülen çalışmalardan, mağaranın ilk sakinlerinin dip kısmından giriş kısmına doğru eğimli olan ana kayayı gri ve killi bir toprakla sıvayarak, eğimi azalttığı ve düz bir zemin oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. V. tabaka, İ/7, H/7 ve J/8 açmalarının sınırlı alanlarında tespit edilmiştir. Mimari bulgular, J/8 açmasında parçalar halinde ele geçen taban kalıntılarından oluşmaktadır. Duvarlara ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

V. tabakada bulunan çanak çömlek, genel olarak iki hamur grubuna ayrılır. Birinci grup çok az sayıda ele geçmiş olmakla birlikte, saman ve taşçık katkılı, el yapımı, krem, bej veya devetüyü renginde değişen yüzeye sahiptir ve nadiren açkılıdır (Resim 5). Baskın olan ikinci hamur grubu ise, grimsi siyah, koyu gri ve kahverengimsi siyah olarak değişen tonlarda, koyu renkli, kum, kalker ve mika katkılı, el yapımı ve parlak açkılıdır. Az sayıda örnek açkısız ya da mat açkılıdır. (Resim 6). Genel olarak V. tabakanın kap formlarına bakıldığında, çanaklar ve çömlekler dikkati çeker. Çanaklar (Resim 10, 11), dışa açılan ağız kenarlı, yarı küresel gövdeli, omurgalı, çan gövdeli, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı ve dışa çekik ağız kenarlı olmak üzere altı tiptir. Ağız kenarları, genellikle basit ve yuvarlaktır. Dipler ise, içe çekik ve düzdür. Çanaklar üzerinde bezeme çok nadirdir, bir adet memecik bezemeli parça dışında diğer örnekler bezemesizdir. Çömlekler (Resim 11, 12, 13), daralan ağızlı, kısa boyunlu, uzun boyunlu, dışa çekik ağız kenarlı olmak üzere dört tiptir. Uzun boyunlu örneklerde gövde çoğunlukla bikonik formludur. Ağız kenarları genel olarak basit, dipler ise içe çekik düzdür. Çoğunluğu kulpsuz olmakla birlikte iki örnek üzerinde dikey kulp vardır. Sağlam ele geçmiş bir örnek üzerinde ise iki adet, karşılıklı, dikey ip delikli tutamak yer alır. Bu tip tutamaklara ait kırık parçalar V. tabaka çanak çömlekleri içinde, kulplara nazaran daha fazladır. Çanak çömleklerin genelinde, bezeme olarak memecik, kabartma bant üzerine veya direkt kap üzerine uygulanan baskı, kazı, açkı ve herhangi bir boya

[28] Ekmen H. 2020: 79.

Resim 4: İnönü Mağarası'nın V. Tabakasına Ait Radyokarbon Analizi Sonuçları / *The Results of the Radiocarbon Analysis of the İnönü Cave Level V.*

kalıntısı korunmamış olmakla birlikte mat beyaz boya bezeme (Resim 7) tercih edilmiştir. Tutamak ve kulp az sayıda kullanılmıştır. Tutamaklar delikli tüp biçiminde ve deliksizlerdir. Eldeki kulp örnekleri içinde biri (Resim 13g), tepesi üzerinde hafif bir sivrilikten ötürü mahmuzlu kulpları anımsatmaktadır.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

Resim 5: Birinci Hamur Grubu / *First Group of Paste.*

Resim 6: İkinci Hamur Grubu / *Second Group of Paste.*

Resim 7: İnönü Mağarası Açkı ve Beyaz Boya Bezemeli Çanak Çömlek Örnekleri / *Pattern Burnished and White Painted Ware Examples İnönü Cave.*

Resim 8: İnönü Mağarası Baskı ve Kazı Bezemeli Çanak Çömlek Örnekleri / *Impressed and Incised Pottery Examples from İnönü Cave.*

Resim 9: İnönü Mağarası V. Tabaka İdolleri / *Idols From İnönü Cave Level V.*

Çanak çömlek dışında, V. tabakanın küçük buluntuları içinde, pişmiş topraktan yapılmış, iki adet idol bulunmaktadır (Resim 9). Her ikisinde de doğal görünümünden soyutlanmış şekilde ayakta duran kadın tasvir edilmiştir. Örneğin, vücutta bel ya da boyun ayrımı ya da yüzde çene çıkıntısı tasvir edilmemiştir[29].

V. tabakada, mağaranın dip kısmında bulunan bir çömlek içinde (Resim 11g) 10.000'in üzerinde süs eşyası ele geçmiştir. Bunlar, altın, steatit ve akikten yapılmış boncuklardır. Altın boncukların arkeometalurjik

[29] Ekmen G. 2020: 61.

analizleri ve steatit boncukların SEM EDS analizleri devam ettiği için bu toplu buluntu burada ele alınmamıştır[30].

DEĞERLENDİRME

İnönü Mağarası'nın V. tabakasında bulunan çanak çömlek form ve hamur grupları açısından çok zengin bir içerik sunmamaktadır. Eldeki örnekleri, Batı Anadolu, Güney Marmara ve Trakya Bölgesi Kalkolitik Çağ yerleşmeleriyle karşılaştırmak mümkündür. Fakat sözü edilen bölgelerde bulunan ve İnönü Mağarası'yla yakın benzerlikleri olan çanak çömleğin çoğu Orta Kalkolitik Çağ'a aittir. Bunun nedeni olasılıkla söz konusu bölgelerde, Son Kalkolitik Çağ'a ait bilgilerimizin sınırlı olmasıdır.

İnönü Mağarası'nda bulunan dışa açılan ağız kenarlı çanakların benzerleri Hocaçeşme[31], Ilıpınar[32], Orman Fidanlığı[33], Ulucak III, Ege Gübre 2 ve Limantepe VII. tabakadan bilinmektedir[34]. Yarı küresel gövdeli olan çanaklar ise Toptepe[35], Ulucak III, Ege Gübre 2 ve Yeşilova II'de bulunmuştur[36]. V. tabakanın en karakteristik çanak tipi olan omurgalı çanaklar, Toptepe[37], Aşağıpınar[38], Orman Fidanlığı[39], Tigani[40], Yeşilova II[41] ve Ulucak III'ten [42] tanınmaktadır. Çan gövdeli çanaklar da Orman Fidanlığı[43], Ulucak III. ve Yeşilova II. tabakada tespit edilmiştir[44]. İçe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar, özellikle Son Kalkolitik Çağ'da Ege Bölgesi'nde yaygın bir biçimde görülürken[45] İnönü Mağarası örnekleri gövdelerinin biraz daha küresel olmalarıyla farklılaşır (Resim 10, 11).

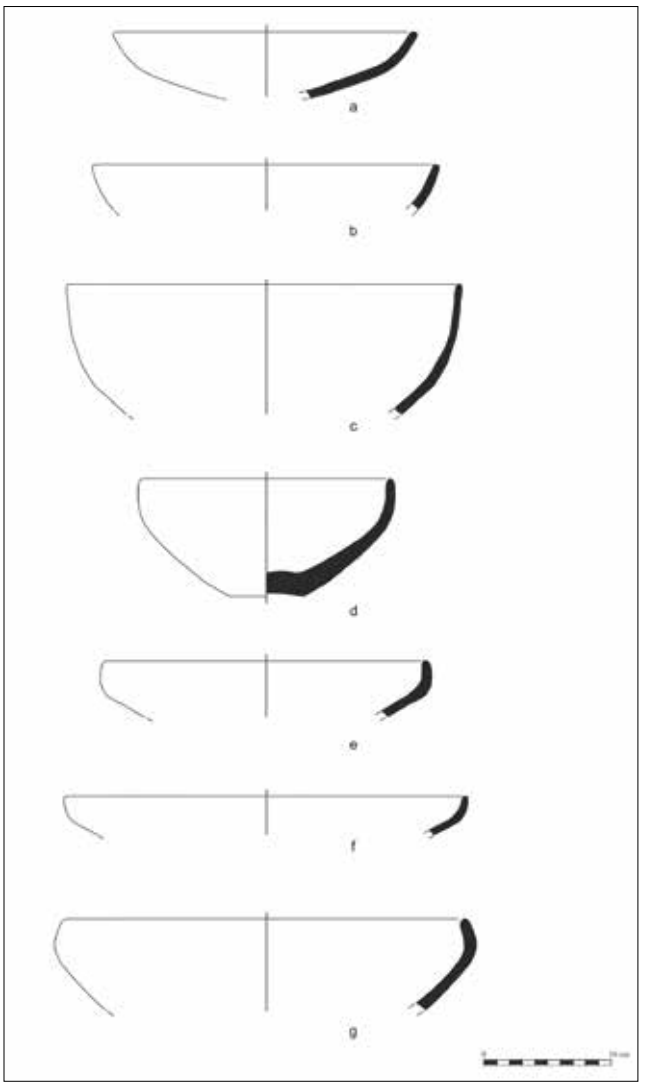
İnönü Mağarası daralan ağız kenarlı çömleklerinin yakın benzerleri, Ulucak III, Ege Gübre 2, Yeşilova II[46], Baklatepe, Limantepe, Demircihöyük[47], Ilıpınar[48] ve Marmara Bölgesi'nde Kumtepe ve Beşik Sivritepe'de[49] bulunmuştur[50]. Mağaradaki çömleklerin içinde sayısal olarak çok fazla olmasa da karakteristik tip olan uzun boyunlu kaplar, Ege Gübre 2, Ulucak III, Limantepe, Baklatepe, Orman Fidanlığı[51], Ilıpınar[52], Toptepe[53] ve Aşağıpınar'dan[54] bilinir[55]. Özellikle Aşağı Pınar örnekleri gövdelerinin bikonik olması ile İnönü Mağarası boyunlu kaplarının yakın paralelidir[56]. Dışa çekik ağız kenarlı çömlekler ise, Orman Fidanlığı[57], Gülpınar[58] ve Ulucak III. tabakadan[59] bilinen bir formdur (Resim 11, 12, 13).

İnönü Mağarası'nda bulunan delikli tüp tutamaklar Neolitik Çağ'dan itibaren Batı Anadolu ve Göller Bölgesi'nden bilinen bir gelenektir[60]. Kalkolitik Çağ örnekleri de, Ulucak III, Ege Gübre 2, Yeşilova II[61], Baklatepe, Limantepe VII, Ilıpınar[62] ve Hocaçeşme'de[63] bulunmuştur[64]. Mahmuzlu kulbu andıran bir örneğin çok yakın benzerleri ise Ilıpınar[65] ve Limantepe VII. tabakada[66] bulunmuştur. Kalkolitik Çağ'da özellikle Ege Bölgesi'nde bulunan mahmuzlu kulpların çıkıntıları çok yüksek ve sivri hatta bazı örneklerde mantar biçimindedir. İnönü Mağarası'nda bu tipteki kulplardan bulunmamıştır.

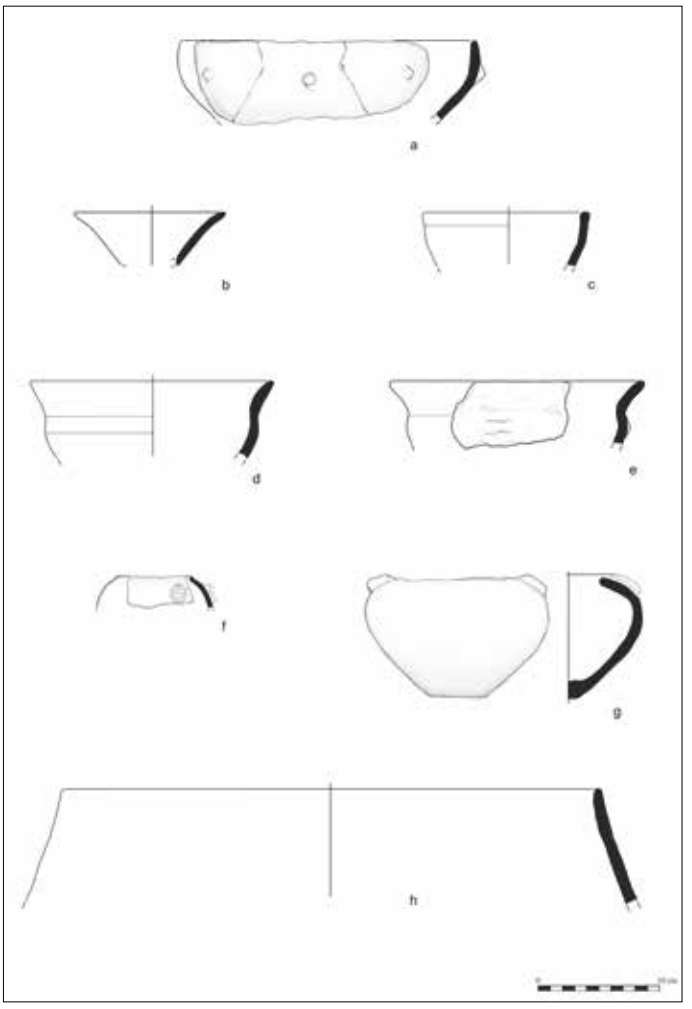
İnönü Mağarası çanak çömleği içinde az sayıda açkı bezeme, kabartma bant üzerine baskı veya kabın direkt üzerine baskı bezeme, çizi bezeme ve mat beyaz boya bezeme görülmektedir. Batı Anadolu'da İlk ve Orta Kalkolitik Çağ'dan[67], Ege'de Son Neolitik-Kalkolitik Çağ'dan[68] bilinen açkı bezeme geleneği Uğurlu II[69], Ulucak Höyük, Yeşilova, Limantepe, Aşağı Pınar

[30] Altın boncukların arkeometalurjik analizleri Prof. Dr. Ünsal Yalçın tarafından yapılmaktadır. Steatit boncukların analizleri ise Prof. Dr. Cemal Tunoğlu tarafından yapılmaktadır. Elde edilecek sonuçlar ayrıca yayınlanacaktır.
[31] Karul/Bertram 2005: Fig 7.
[32] Schoop 2005: Taf. 135.
[33] Efe 2001: Taf. II-IV.
[34] Caymaz 2013: 41-54.
[35] Özdoğan ve diğ. 1991: Fig. 22.
[36] Caymaz 2013: 41-54.
[37] Özdoğan ve diğ. 1991: Fig. 22.
[38] Parzinger 2005: 116.
[39] Efe 2001: Fig. 16.
[40] Schoop 2005: Taf. 149.
[41] Derin 2011: Fig. 7.
[42] Caymaz 2013: 41-44.
[43] Efe 2001: Fig. 16.
[44] Caymaz 2013: 41-54.
[45] Caymaz 2013: 39 vd; Erdoğu/Çevik 2015: 39.
[46] Derin 2011: Fig. 7, 16.
[47] Schoop 2005: Taf. 161.
[48] Thissen 2008: 8.
[49] Gabriel 2010: Fig. 22-2, 55-6.
[50] Caymaz 2013: 41-54.
[51] Efe 2001: Fig. 16.
[52] Thissen 2008: 8.
[53] Özdoğan ve diğ. 1991: Fig. 22.
[54] Parzinger 2005: Fig. 85-87.
[55] Caymaz 2013: 41-54.
[56] Parzinger 2005: 5-30.
[57] Efe 2001: Fig. 14.
[58] Takaoğlu 2006: Fig. 6-10.
[59] Caymaz 2013: 41-44.
[60] Duru 2008: Res. 114, 115, 117.
[61] Derin 2011: Fig. 7-16.
[62] Thissen 2008: 8.
[63] Özdoğan 2013: Fig. 73-86.
[64] Caymaz 2013: 41-54.
[65] Thissen 2008: 8.
[66] Tuncel/Şahoğlu 2018: Fig. 53.9.
[67] Erdoğu/Çevik 2015: 37-38.
[68] Tsirtsoni 2016: 23-24.
[69] Erdoğu 2012: 6.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

Resim 10: İnönü Mağarası V. Tabaka Çanak Çömlekleri / *Pottery From İnönü Cave Level V.*

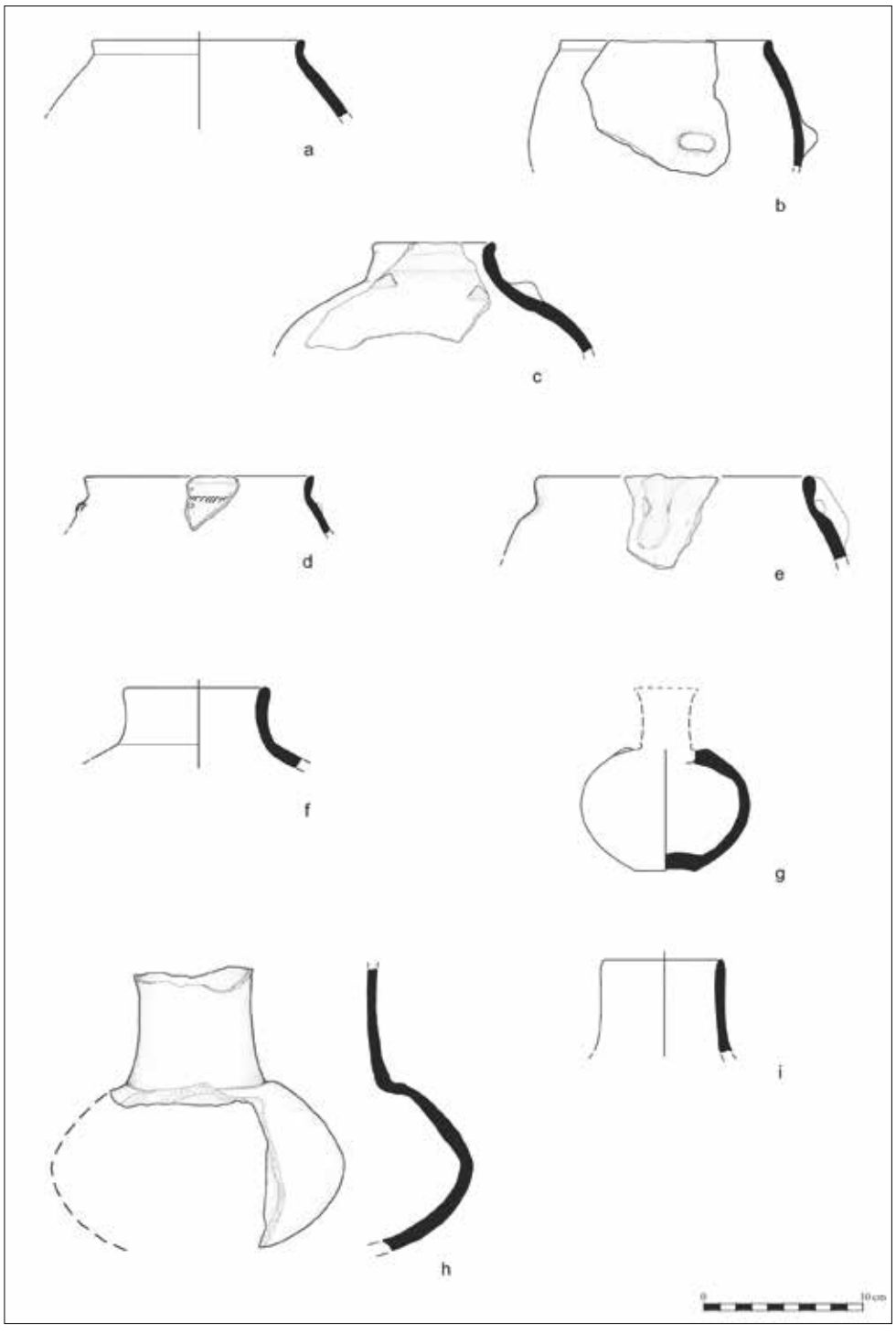

Resim 11: İnönü Mağarası V.Tabaka Çanak Çömlekleri / *Pottery From İnönü Cave Level V.*

5-2. tabakalar[70], Toptepe Evre I[71], Hocaçeşme Evre I'de[72] bulunmuştur[73]. Bundan başka, Çine-Tepecik örneklerini yayınlayan S. Günel, Gülpınar, Beşik-Sivritepe, Kumtepe IA, Malkayası Mağarası, Samos-Tigani, Kalymnos Vathy III ve Kephala'da açkı bezemeli örneklerin bulunduğunu rapor etmiştir[74]. Ayrıca Tavabaşı Mağarası'nda[75] açkı bezemeli çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Bu bezeme geleneği, Batı Anadolu ve Trakya'ya oranla, iç kesimlerde ve Akdeniz sahil şeridinde sayısal olarak daha azdır[76]. Mağarada ele geçen özellikle siyah açkılı kaselerin iç kısımlarında göze çarpan çapraz paralel çizgiler şeklindeki bezeme motifleri, mat beyaz boyamada tercih edilen motifler ile benzeşmektedir. Bu parçalar üzerinde herhangi bir boya kalıntısı korunamamış olsa da benzer tipte beyaz boya bezemeli örnekler Limantepe VII[77], Beycesultan[78], Gülpınar[79] ve Aktopraklık'tan[80] bilinmektedir. Söz konusu merkezlerde ele geçen parçalar üzerinde de boya izlerinin korunamadığı fakat boyanın parlak açkılı yüzeylerde mat bir alan bıraktığı belirtilmiştir.

Yukarıda özetlediğimiz gibi, İnönü Mağarası çanak çömlekleri çevre bölgelerde görülen örnekler ile karşılaştırıldığında, genel özellikleri açısından benzerlik gösterse de, bazı formlar ve bezemeler açısından Batı Anadolu, Trakya ve Güney Marmara bölgelerine oranla daha sınırlı bir repertuar sunar. Bu durumu, bölgenin henüz bilinmeyen yerel karakteri

[70] Parzinger 2005: 27.
[71] Özdoğan 2000: 78.
[72] Özdoğan 2013: 240.
[73] Çayır-Böyükulusoy 2014: 3.
[74] Günel 2014: 89, Pl. 2A.
[75] Korkut ve diğ. 2018: 1120, 1125.
[76] Çayır-Böyükulusoy 2014: 84.
[77] Caymaz 2013: 53-54.
[78] Lloyd/Mellaart 1962: 71, Fig. P.1, P.2.
[79] Takaoğlu/Özdemir 2018: 997, Fig. 49.9.
[80] Prof. Dr. Necmi Karul'a verdiği bilgiler için teşekkür ederim.

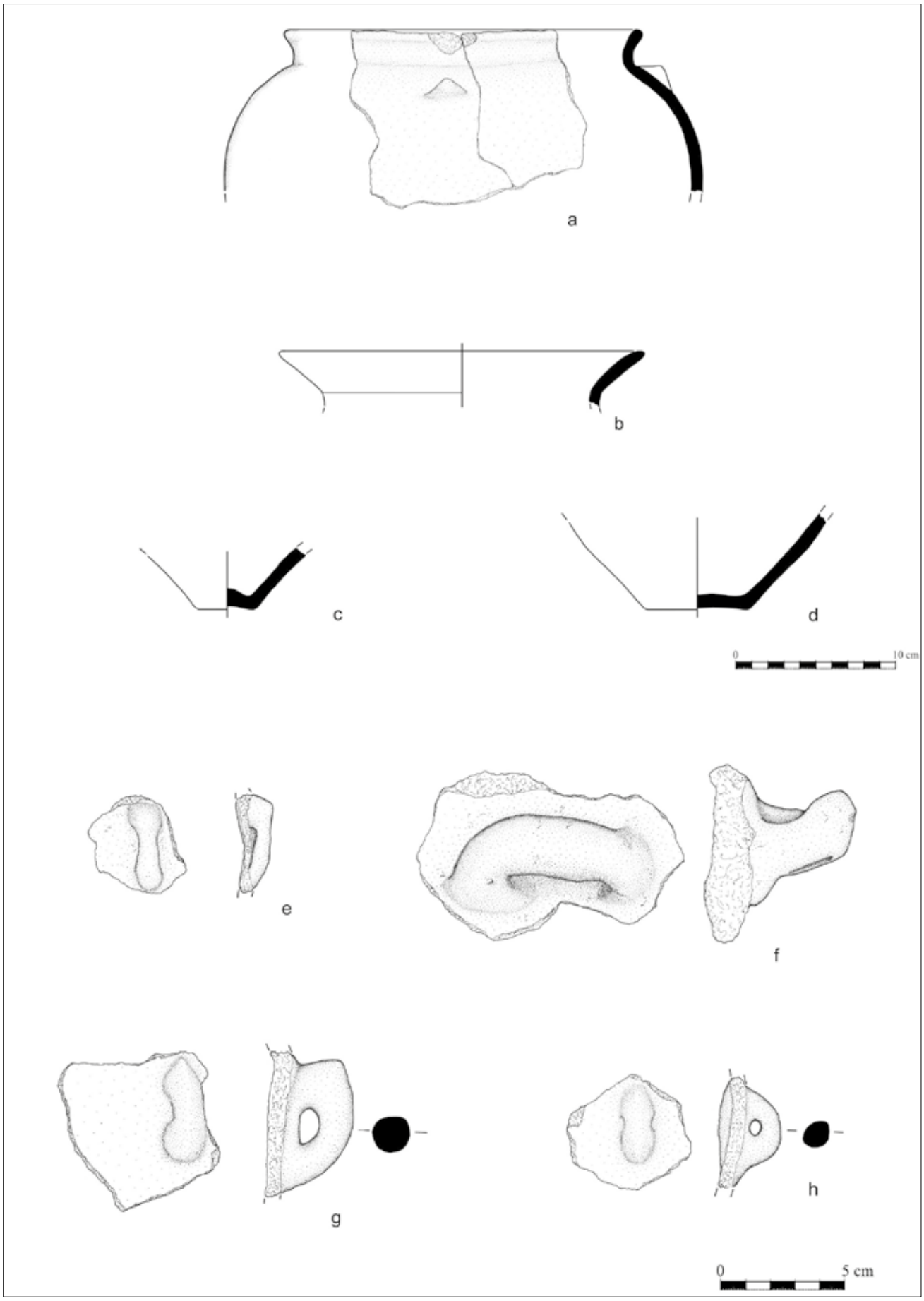
Resim 12: İnönü Mağarası V. Tabaka Çanak Çömlekleri / *Pottery From İnönü Cave Level V.*

ile açıklamak mümkün olacağı gibi, mağara içindeki Kalkolitik tabakaların çok dar alanlarda açığa çıkarılmış olması ile de ilişkilendirmek mümkündür.

İnönü Mağarası V. tabakada bulunan çanak çömlek bulguları dışında tarihleme açısından bilgi veren diğer buluntular idollerdir (Resim 9). İnönü Mağarası idollerinin ait oldukları dönemde, Kalkolitik Çağ'ın özellikle ortalarından sonra kadın tasvirlerinin ayrıntısız ve stilize olması yaygın görülen bir gelenektir ve bu tip idollerin benzerleri Anadolu'nun diğer bölgelerinden de bilinir [81].

[81] Bilgi 2012: 146.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

Resim 13: İnönü Mağarası V. Tabaka Çanak Çömlekleri / *Pottery From İnönü Cave Level V.*

SONUÇ

Batı Karadeniz Bölgesi'nde tespit edilmiş Kalkolitik Çağ verileri değerlendirildiğinde, en yaygın buluntu grubu çanak çömleklerdir.

Bölgede, İlk Kalkolitik Çağ'a tarihlenmiş ve Hacılar'da bulunan kahverengiden kırmızıya değişen yüzey rengine sahip çanak çömleklere benzetilen parçalar, Çankırı Salur Höyük'te[82] ve Kastamonu Pazardoruğu[83] yerleşmesinde ele geçmiştir. Bundan başka İlk Kalkolitik Çağ'a ait olabilecek bir bilgi bulunmamaktadır. Küre Dağları'nın güneyinde bulunan Pazar Doruğu ve Ilgaz Dağları'nın güneyinde bulunan Salur Höyük, Kızılırmak Nehri'nin Gökırmak ve Devrez Çayı kolları sayesinde Orta Anadolu kültürleri ile bağlantılı bir bölgede yer alırlar. Hacılar'da bulunan ve İlk Kalkolitik Çağ'ın baskın modası olan çanak çömleklerin benzerlerini bu bölgede görmek MÖ 6. binyıldaki kültürel etkileşimin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

MÖ 5. binyıl içine ait olduğu düşünülen çanak çömlekler, Derebağ Köy Mağarası[84], Okçular Kale İni[85], Devrek yüzey araştırması[86], Sinop yüzey araştırması[87], Kastamonu yüzey araştırması[88], Paflagonya Projesi[89], Kocagöz Höyük[90], Kovuklukaya[91] ve İnönü Mağarası'nda bulunmuştur. Bu örneklerin bulunduğu yerler içinde sadece Kovuklukaya, Kocagöz Höyük ve İnönü Mağarası bulguları kazılarda, tanımlı dolgularda bulunmuş parçalar içerir. Bu yerleşimlerin çanak çömleğini temelde iki ayrı gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup, el yapımı, ikinci gruba göre daha kötü pişmiş, organik katkılı, mat açkılıdır. Yüzey rengi, krem, bej veya devetüyü tonlarında değişmektedir. Kap formları ise düz dipli basit çömlek ve çanaklardan oluşmaktadır. Bu gruba dahil olan parçalar en çok Kastamonu yüzey araştırmaları olmak üzere, Sinop yüzey araştırmasında ve Cide-Derebağ Köy Mağarası ile az sayıda İnönü Mağarası'nda bulunmuştur. Kalkolitik Çağ içinde nitelikli bir ayrım ya da kronolojik bir çerçeve çizmeye pek yardımcı olmayan bu gruptaki çanak çömlekler, Orta ve Son Kalkolitik Çağ'da Alaca Höyük, Büyükkaya, Orman Fidanlığı ve Çadır Höyük'ten bilinir[92]. Bölgeye ait eldeki radyokarbon tarihleri üzerinden değerlendirme yapacak olursak, bu tip çanak çömleklerin Batı Karadeniz Bölgesi'nde, kabaca MÖ 4900-3900 arasında kullanıldığı düşünülebilir. Çünkü Okçular Kale İni'nden alınan radyokarbon analizleri Kal. MÖ 4900-4700, İnönü Mağarası radyokarbon analizleri ise Kal. MÖ 4260-3976 aralığını vermiştir.

İkinci grup, yine el yapımı, birinci gruba göre daha iyi pişirilmiş, griden siyaha değişen renklerde, koyu renkli, mika, kum ve kalker katkılı ve çoğunlukla parlak açkılıdır. Okçular Kale İni'nde diğerlerinden farklı olarak kırmızı açkılı parçalar da bulunmuştur. Kap formları genellikle basit veya omurgalı çanaklar, yüksek boyunlu, bikonik gövdeli çömlekler ve basit çömleklerden oluşmaktadır. Çok az kulp örneği bulunmakla birlikte, memecikli veya tutamaklı kaplar dikkati çeker. Bu grubun içinde yer alan örnekler içinde Kovuklukaya'da inkrustasyon bezeme görülürken, İnönü Mağarası'nda beyaz boya bezemeli, baskı, kazı, açkı bezemeli ve memecikli kaplar görülür. Okçular Kale İni'nde ise baskı bezemeli bir parça bulunmuştur. Sinop'da ise yine kazı bezeme görülmektedir.

İnönü Mağarası çanak çömleği içinde baskın grubu oluşturan koyu renkli, açkılı çanak çömlek, Kalkolitik Çağ'ın bir modası olsa da geleneğin hangi bölgede ilk kez ortaya çıktığı hala tartışılmaktadır[93]. Neolitik-Kalkolitik geçiş dönemi örnekleri Gökçeada-Uğurlu'dan[94], Orta Kalkolitik Çağ örnekleri ise Alacalıgöl, Gülpınar, Kumtepe, Beşik-Sivritepe, Limantepe VIIb ve Yeşilova II'den bilinmektedir[95]. Batı Anadolu'da MÖ 5600-5500 yıllarında yaşanan bir değişim ile koyu renkli çanak çömleğin yaygınlaştığı bilinmektedir[96]. Yerleşim modellerinde de kendini gösteren bu değişim ile, Neolitik kırmızı astarlı çanak çömleğin bir anda ortadan kaybolur ve onun yerine koyu renkli açkılı çanak çömlek kullanılmaya başlar[97]. Bunun yanında, kaplar üzerinde oluk bezeme, açkı bezeme ve mahmuzlu kulplar görülür. Bu değişim sonrasındaki kültür, Balkanlardaki Karanovo II-III ve Erken Vinca kültürü ile çok benzeşmektedir[98]. Balkanlar'da, yerleşimlerin yangınla son bulduğu ve çanak çömlekte ise boya bezemenin ortadan kalktığı bu değişime vinćalaşma da denir[99]. Kuzeybatı Anadolu'da, Aşağı Pınar[100], Aktopraklık B[101], Ilıpınar VB[102] ve Uğurlu III[103] yukarıda sözü edilen bu çoklu değişimi iyi şekilde yansıtmaktadır. Bu

[82] Matthews/Glatz 2009: 81-82; Thissen 1993: 207 vd.
[83] Özdoğan A. 2000: 321 vd.
[84] Düring/Klinkenberg 2015: 137-138.
[85] Düring/Klinkenberg 2015: 132, 134,136.
[86] Düring/Karauğuz 2009: 157.
[87] Işın 1998: 100.
[88] Özdoğan A. 2000: 321 vd.
[89] Matthews/Glatz 2009: 81-82; Thissen 1993: 207 vd.
[90] Erzen 1956: 72.
[91] Dönmez 2004: 34 vd.
[92] Bkz. Schoop 2005.
[93] Brami/Heyd 2011: 179; Çevik 2018: 1049.
[94] Erdoğu 2018: 763.
[95] Erdoğu/Çevik 2015: 38; Düring/Klinkenberg 2015: 132, 134,136.
[96] Çevik 2018: 1048.
[97] Özdoğan E. 2015: 50; Erdoğu/Çevik 2019: 3.
[98] Erdoğu 2018: 761-762.
[99] Efe 1990: 67 vd; Erdoğu 2018: 762.
[100] Özdoğan E./Schwarzberg 2008: 21.
[101] Karul 2017: 111vd.
[102] Roodenberg/Alpaslan-Roodenberg 2013: 80 vd.
[103] Erdoğu/Çevik 2019: 3-7.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

çerçeveden Batı Karadeniz Bölgesi'ne bakacak olursak Okçular Kale İni ve İnönü Mağarası'ndan elde edilen sonuçlar, MÖ 4900-4700 yıllarında kırmızı astarlı ve koyu renkli çanak çömleklerin birlikte kullanıldığını fakat MÖ 5. binyılın son çeyreğinde kırmızı astarlı çanak çömleklerin ortadan kalktığı ve koyu renkli açıklı çanak çömlek geleneğinin devam ettiği söylenebilir.

Bölgenin MÖ 4. binyılına ait çanak çömlekler sadece Kınık kazılarında[104] ve Kastamonu Çatalkaya'da[105] bulunmuştur. Çatalkaya örneği siyah üzerine beyaz boyalıdır ve Demircihöyük (H), Beycesultan örnekleri ile benzemektedir. Siyah üzerine beyaz boyama geleneği Son Kalkolitik Çağ'da Batı Anadolu'dan da bilinen bir gelenektir[106].

Bunlardan başka, yüzey araştırması raporlarında belirtilen, el yapımı, basit çömleklere ait parçalar, tarihlemeye yardımcı olacak nitelikte değildir. Bu çömlek parçaları, sadece el yapımı olduğu için Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir. Fakat bu parçaların, el yapımı kapların kullanıldığı farklı dönemlere ait olabileceği de düşünülmelidir. Nitekim İnönü Mağarası kazılarının İlk Demir Çağı ve Son Tunç Çağı tabakalarında basit ağız kenarlı, kötü pişmiş, el yapımı çömlek parçaları bulunmuştur[107]. Cide yüzey araştırmasında bulunan çanak çömlekler ile ilgili görüşler de bu olasılığı güçlendirmektedir. Cide-Okçular Kale İni'nde bulunmuş, Kalkolitik Çağ'a ait olduğu belirtilen, el yapımı, bitkisel katkılı, kötü pişmiş çanak çömlek parçalarının İlk Demir Çağ 'a ait olabilecekleri de düşünülmektedir[108].

Batı Karadeniz Bölgesi'nin hemen yanı başında gelişen Balkan kültürünün Anadolu kültürleri ile olan ilişkisi son yirmi yılda Türkiye Trakya'sında yapılan çalışmalar ile netlik kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde, Balkan prehistoryasındaki değişimlerin Anadolu ve Trakya'da izlenip izlenmediği ortaya çıkmaya başlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, Balkanlar'da yerleşimlerin yangınla son bulduğu ve çanak çömlekte ise boya bezemenin ortadan kalktığı bir değişim süreci vardır. Bu dönem Güney Bulgaristan'da Karanovo II-III'e denk gelir[109]. Daha önce söz edildiği gibi vinçalaşma da denilen bu gelenek ile artık çanak çömlekler çoğunlukla koyu renklidir. Bulgaristan'ın orta-güneyinde, Karanovo'nın V. tabakası ile eş zamanlı görülen Meriç Kültürü'nde[110] aynı gelenek dikkati çeker[111]. Karadeniz kıyısında bulunan Varna I ve Durankulak gibi mezarlıklar ile çağdaş olan ve kuzeydoğu Bulgaristan'da ve Muntenya bölgesinde Kocadermen-Gumelnita-Karanovo VI (KGK VI) olarak adlandırılan dönemde de koyu renkli, iyi pişmiş, açıklı çanak çömlek modası baskındır[112]. Balkan kronolojisinde MÖ 4500/4400 - 4100/3800 (Geç Eneolitik)[113] tarihlerine denk gelen bu kültüre ait çanak çömlekler Trakya'da Kavaklı 1, Yumurta Tepe, Kocabaş ve Tepeyanı'nda bulunmuştur[114]. Benzer parçaların bulunduğu Tilkiburnu'nda, açkı bezeme ele geçmemiştir. Bu sebeple, M. Özdoğan Tilkiburnu'nun doğrudan Balkan kültürlerinin etkisi altında olmadığını bildirmiştir[115]. Ancak İnönü Mağarası V. tabakasında bulunan altın boncukların tam paralellerinin Varna 1 mezarlığı, Durankulak ve Sitagroi'de bulunması, bunun yanı sıra KGK VI kültüründe görülen özelliklerde, koyu renkli, açıklı çanak çömlekler, omurgalı formlar ve açkı bezeme geleneğini yansıtan örnekler, Batı Karadeniz kıyı kültürleri ile Balkan Kalkolitik kültürleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Batı Karadeniz Bölgesi'nin Kalkolitik Çağ verileri ile Batı Anadolu Bölgesi'nin bulgularını karşılaştıracak olursak bazı farklılıkların dikkati çektiği görülür. Batı Anadolu'da ve Kuzeybatı Anadolu'da İlk Kalkolitik Çağ'da (MÖ 5650-5500) çanak çömlekler üzerinde görülen mahmuzlu kulp, inkrustasyon bezeme, kabartma bant üzerine baskı ya da direkt kap üzerine baskı bezeme, oluk, kazı ve açkı bezeme açısından bir değerlendirme yapıldığında[116], Batı Karadeniz'de inkrustasyon bezemenin sadece Kovuklukaya'da tespit edildiği görülür. Mahmuzlu kulp ise Sinop yüzey araştırmalarında ve bir örnekle temsil edilmek suretiyle İnönü Mağarası kazılarında bulunmuştur. Fakat İnönü Mağarası'nda ele geçen örneğin tipolojik farklılığı unutulmamalıdır. Baskı bezeme, İnönü Mağarası ve Okçular Kale İni'nde, kazı bezeme, İnönü Mağarası ve Sinop yüzey araştırmalarında, açkı bezeme ve kabartma bant üzerine baskı bezeme ise şimdilik sadece İnönü Mağarası'nda bulunmuştur. Oluk bezemeye ait bulgular ise bölgede henüz tespit edilmemiştir. Batı Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ'dan (MÖ 5300-4500) bilinen hasır izi dipli parçalar, sepet kulplu kaplar, kaideli kaplar ve mermerden yapılmış kaplar[117] Batı Karadeniz Bölgesi'nde henüz bulunmamaktadır. Fakat yine Batı Anadolu'nun Orta ve Son Kalkolitik Çağı'nda görülen siyah üzerine beyaz boyalı parçalar[118], İnönü Mağarası kazılarında ve Kastamonu yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. Bundan başka, Son Kalkolitik Çağ'da Batı

[104] Genç 2008: 105 vd.
[105] Özdoğan A. 2000: 321 vd.
[106] Erdoğu/Çevik 2015: 39.
[107] Ekmen H. ve diğ. 2020: 40.
[108] Düring/Klinkenberg 2015: 137.
[109] Tringham 1971: 111.
[110] Tsirtsoni 2016: 20, Table 1.
[111] Nikolov 2003: 31.
[112] Todorova 2003: 281; Bailey 2000: 226.
[113] Boyadziev 1995: 179.
[114] Erdoğu 2005: 51.
[115] Özdoğan 1982: 11.
[116] Erdoğu/Çevik 2015.
[117] Erdoğu/Çevik 2015; Çevik 2018: Fig. 52-6.
[118] Erdoğu/Çevik 2015.

Anadolu'da yaygın görülen içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanakların benzerleri Batı Karadeniz Bölgesi'nde henüz bulunmamıştır.

Çanak Çömlek dışında bölgenin yerleşim modellerine baktığımızda, yine Anadolu'nun diğer coğrafi-kültürel bölgelerinden farklı olduğunu görürüz. Bugüne değin yapılan araştırmalarda, bölgede, höyüklerin, Anadolu'nun diğer bölgelerine nazaran pek yaygın olmadığı görülmüştür. En iyi örnek Sinop-Kocagöz Höyük'tür. Sinop zaten bölgenin en doğusunda yer alan, kısmen daha düz olan Orta Karadeniz Bölgesi'ne yakın bir yerdedir. Bölgenin Zonguldak-Kastamonu kıyılarındaki dağlık ve ormanlık alanda, höyükleşme şimdilik tespit edilmemiştir. Buna karşılık, yamaç yerleşimleri ve su kaynaklarına yakın küçük mağara yerleşimleri dikkati çeker. Örnek vermek gerekirse, başta İnönü Mağarası olmak üzere, Okçular Kale İni, Derebağ Köy Mağarası, Kılıçlı Mağarası, Karabük-Kelemen Mağarası sayılabilir. Yassıkaya ise mağarayı anımsatan bir kaya altı sığınağıdır. Kastamonu yöresindeki yerleşimler ise daha çok, vadi kenarlarındaki teraslarda yer alan yamaç yerleşimleridir ve Kınık bir yamaç yerleşimi olarak buna iyi bir örnektir[119]. Boyabat-Kovuklukaya'da bu tip yerleşimlerin Sinop'ta bulunan bir örneğidir. Zonguldak ilinin Devrek'e doğru uzanan ve kıyıdan nispeten uzak olan bölgelerinde de yamaç yerleşimleri tespit edilmiştir. Buldan Höyük ve Boncuklar Höyük, her ne kadar höyük olarak anılmakta ise de aslında küçük derelerin oluşturduğu dar vadilerin yamacında yer alan yamaç yerleşimleridir. Günümüz Batı Karadeniz köy yerleşimlerine bakıldığında da dağınık bir yerleşme tipinin yaygın olduğu dikkati çeker. Orta Anadolu'da sık karşılaşılan, bir merkez etrafında büyümüş köyler burada görülmez. Özellikle kıyıda yer alan köyler, birbirine uzak mahalleler halinde, vadiler boyunca uzanır. Konuyla ilgili olarak, geleneğin devamlılığını sağlayan temel unsurun coğrafi etken olduğu bilinmektedir[120].

Cide'de yapılan araştırmalar sırasında tespit edilen mağara yerleşimlerinin küçük ölçülerde ve uzun süre yerleşime izin vermeyecek yapıda olduğu bildirilmiştir. T. Efe de, Yassıkaya'da yaptığı araştırmalar ile ilgili olarak, ocakların ve fırınların olmayışını Yassıkaya'nın sezonluk bir yerleşim olması ile açıklamıştır[121]. Bu bağlamda İnönü Mağarası'nı değerlendirecek olursak, Cide'de tespit edilen mağaralar gibi küçük ölçülerdedir ve çok kalabalık insan gruplarının yaşaması için uygun değildir. Bundan başka, V. tabakada, ocak, fırın, öğütme taşı ya da tarıma alınmış bitki kalıntıları henüz ele geçmemiştir. Bu nedenle, Kalkolitik Çağ sakinlerinin bu mağarada sürekli mi yoksa kısa süreli mi yaşadıklarına dair yorum yapmamızı sağlayacak güçlü kanıtlarımız bulunmamaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler göstermektedir ki Batı Karadeniz Bölgesi'nin Kalkolitik Çağ kültürü ile ilgili genel bir yargıya varmak için bilgilerimiz kısıtlıdır. Özellikle Son Kalkolitik Çağ öncesi ile ilgili mutlak tarihlerin olmayışı ve kültürel sıra düzenin tabakasında tanımlandığı bir anahtar yerleşimin bulunmayışı işi daha da zorlaştırmaktadır. Bölgenin Son Kalkolitik Çağ öncesindeki durumunu inceleyen bilim insanları da[122] aynı nedenlerden ötürü net sonuçlara ulaşamamış, genel değerlendirmeler ise, İkiztepe sayesinde Orta Karadeniz Bölgesi hakkında belirli ölçülerde yapılmıştır. Buna karşılık, özellikle İnönü Mağarası verileri ile yorum yapmaya nereden başlayacağımız ile ilgili önemli ipuçları oluşmuştur. Okçular Kale İni ve İnönü Mağarası'ndan elde edilmiş 14C yaş tayinleri ile bölgenin mutlak kronolojisi hakkında ilk tespitler elimizdedir. Radyokarbon sonuçlarına göre, Okçular Kale ini Kal. MÖ 4900-4700 aralığını verirken, İnönü Mağarası Kal. MÖ 4260-3976 aralığını işaret etmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, bu iki yerleşim arasındaki fark, kırmızı açkılı çanak çömlek parçalarıdır. Daha erken tarihli Okçular Kale İni'nde kırmızı açkılı parçalar bulunurken, daha geç tarihli olan İnönü Mağarası'nda bu tip çanak çömlek parçaları bulunmamıştır. Buradan hareketle, kırmızı astarlı çanak çömleklerin, Batı Karadeniz Bölgesi'nde, Okçular Kale İni ve İnönü Mağarası radyokarbon tarihleri arasındaki bir dönemde (MÖ 4700-4250) ortadan kalktığı düşünmek şimdilik kabul edilebilir.

Bunlara ek olarak B. Düring, Cide-Şenpazar çalışmaları sırasında, mahmuzlu kulplu kaplarla ilgili de bir kronolojik sınır oluşturmuştur. Cide çalışmaları sırasında Kalkolitik Çağ çanak çömlekleri içinde mahmuzlu kulplu parçalar ele geçmemiştir. B. Düring, Ege'den İkiztepe'ye kadar olan bölgede Kalkolitik Çağ'da görülen bu kulp tipinin başlangıç tarihini MÖ 4500 olarak belirlemiştir[123] ve buna dayanarak Okçular Kale İni yerleşiminin bu tarihten önceki bir zamana ait olduğunu bildirmiştir. Bu bilgi şimdilik İnönü Mağarası verileri ile uyumlu değildir. MÖ 5. binyılın son çeyreğine ait olan V. tabakada mahmuzlu kulpu andıran bir parça dışında (Resim 12c) başka örnek bulunmamaktadır.

Batı Karadeniz Bölgesi'nde şimdilik, Kovuklukaya, Sinop-Çimbektepe ve Sinop Maltepe Hacıoğlu

[119] Özdoğan A. 2000: 321 vd.
[120] Özgüç 1963: 28.
[121] Efe 2004: 33.
[122] Thissen 1993, Schoop 2005.
[123] Batı ve Kuzeybatı Anadolu'da MÖ. 4500'den daha erken tarihlere ait mahmuzlu kulplu çanak çömlek parçaları için Bkz. Erdoğu/Çevik 2015; Caymaz 2013.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

yerleşiminde bulunan kireçtaşı bilezikler de Kalkolitik Çağ'ın bir özelliği olarak kabul edilmelidir. Dönemin beyaz renk modası ile ilgili olan bu durum, hammadde seçiminde bölgelere göre değişim gösterse de aynı modanın ürünleridir. Bu tip bileziklerin mermerden yapılmış örnekleri, Kanlıtaş[124], Aktopraklık C[125] ve Ulucak Höyük III. tabakadan[126] Spondylus ve Glycymeris'den yapılmış örnekleri ise Uğurlu IV-II ve Cernavodá'dan bilinir[127].

Bu çalışmanın öne çıkardığı bir diğer husus, Batı Karadeniz Bölgesi'nde, Kalkolitik Çağ'da, kıyı ve kara kültürlerinin birbirinden farklı olduğu ve sözü edilen bu kıyı kültürünün Balkan dünyası ve Batı Anadolu ile kısmen uyumlu bir gelişim göstermesidir. Çünkü Kalkolitik Çağ'da Batı Anadolu'da görülen değişimler tüm dinamikleri ile birlikte olmasa da kısmen Batı Karadeniz Bölgesi'nden de izlenebilmektedir. Bölgenin kara kültürleri ise Orta Anadolu Kalkolitik Çağ verileri ile daha uyumludur. Nitekim Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Samsun'da yapılan araştırma gezileri sırasında, daha o yıllarda, T. Özgüç ve İ. K. Kökten'in belirttiğine göre, Kızılırmak ve Yeşilırmak'a yakın yerleşimler Orta Anadolu kimliği taşımaktadır[128]. Orta Karadeniz'de, dağların yükselti ve doğrultusu nedeniyle, denizel iklimin yayılma alanı, Batı Karadeniz'e oranla daha geniştir. Karadeniz boyunca uzanan dağların yükseltileri batıda 2000 metrenin üstünde olup, Orta Karadeniz'de 1000 m'ye kadar inmektedir. Kızılırmak ve Yeşilırmak'ın oluşturduğu geniş vadiler ise Orta Karadeniz Bölgesi'nin Orta Anadolu ile bağlantı kurması açısından önemli avantajlar sunar. Bu sebeple, Kızılırmak kıyısında olan İkiztepe, İlk Tunç Çağı sonrasında Orta Anadolu ile bağlantılı açıklanmaktadır. Fakat İkiztepe'nin İlk Tunç Çağı öncesinde Batı Anadolu ve Balkanlar ile bağlantılı olduğu Alkım tarafından ifade edilmiştir ki[129] bu da onun bir kıyı kültürü olması ile ilgilidir. Batı Karadeniz Bölgesi'nde kıyı ve kara kültürleri birbirinden farklı olmasının nedeni bölgede kıyı ile iç kesimleri birbirine bağlayan vadilerin özellikle Zonguldak Kastamonu yöresinde az sayıda olmasıdır. Örneğin, Sinop ilinin Orta Anadolu ile bağlantısı Zonguldak ve Kastamonu kıyılarına göre daha fazladır. Çünkü Sinop'ta dağların dik yamaçları azalır ve bu bölge vadi ile İç Anadolu'ya güçlü bir şekilde bağlanan Samsun iline çok yakındır. Özetle belirtilmelidir ki, Orta Anadolu ile bağlantının neredeyse olmadığı Zonguldak-Kastamonu yöresi kıyı kültürleri Trakya, Ege ve Balkan kültürleri ile bağlantılıdır. Bölgede, ilerleyen yıllarda ve yeni teknolojilerin yardımıyla yapılacak çalışmaların genel değerlendirmeyi değiştireceği veya katkı sağlayacağı mutlak bir gerçektir. Fakat bugünkü bilgilerimizle, Batı Karadeniz Bölgesi'nin Kalkolitik Çağ'ının, Balkan, Trakya ve Ege kültürlerinin kronolojisinden faydalanılarak açıklanması gerektiği en temel sonuçtur.

[124] Türkcan 2016: 181, Fot.38.
[125] Karul/Avcı 2011: 5.
[126] Çevik 2018: Fig. 52-8.
[127] Baysal/Erdoğu 2014, 368-370.
[128] Kökten ve diğ. 1945: 397,398.
[129] Alkım ve diğ. 1988: 57-58.

KATKI BELİRTME

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Zonguldak Valiliği, Kdz. Ereğli Belediyesi ve Zonguldak - Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörlüğü İnönü Mağarası kazılarına kurumsal ve maddi destek sağlamıştır. Dr. Öğr. Üyesi Hamza Ekmen makaleye konu olan materyalin burada yayınlanmasına izin vermiştir. Prof. Dr. Necmi Karul ve anonim hakemler önemli katkılar sunmuştur. Burak Kader, Ümmügülsüm Uğurlu, Shohrat Kurbanov çizim ve fotoğraflarla levhaların oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi (BAP-2017-91149634-01) ve TUBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu (2018-2) ile desteklenmiştir. Tüm kurum ve kişilere içten teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

ALKIM, U.B. / ALKIM, H. / BİLGİ, Ö. 1988.
İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975). Ankara.

ARIK, R. O. 1944.
"1942'de Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor", Belleten 8/30: 341-386.

AYENGİN, N. 2018.
"Düzce İli 2016 yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 35-2: 273-283.

BACAK, G. / YILMAZER, S. A. 2011.
"Karadeniz Ereğli (Zonguldak) Andezitlerinin Petrografik-Jeokimyasal Özellikleri ve Endüstriyel Kullanılabilirliği", Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi 1/1: 23-36.

BAILEY, D. W. 2000.
Balkan Prehistory Exclusion Incorporation and Identity. London-New York.

BAYSAL, E. L. / ERDOĞU, B. 2014.
"Frog in the Pond: Gökçeada (Imbros), An Aegean SteppingStone in the Chalcolithic Use of Spondylus Shell", Proceedings of the Prehistoric Society 80: 363-378.

BİLGİ, Ö. 2012.
Anadolu'da İnsan Görüntüleri Klasik Çağ Öncesi. İstanbul.

BOYADZIEV, Y. 1995.
"Choronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria", Prehistoric Bulgaria (Ed. D.W. Bailey/I. Panayatov). Wisconsin: 149-192.

BURNEY, C. A. 1956.
"Northern Anatolia Before Classical Times", Anatolian Studies VI: 179-203.

BRAMI, M. / HEYD, V. 2011.
"The Origins of Europe's First Farmers: The Role of Hacılar and Western Anatolia, Fifty Years On", Praehistorische Zeitschrift 86-2: 165-206.

CAYMAZ, T. 2013.
"Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağı Kültürü", Arkeoloji Dergisi XVIII: 39-112.

ÇAYIR-BÖYÜKULUSOY, Ü. 2014.
"Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Seramiğinde Perdah Bezeme Tekniği" Armizzi, Engin Özgen'e Armağan, Studies in Honor of Engin Özgen, (Ed. A. Engin/B. Helwing/B. Uysal). Ankara: 81-100.

ÇEVİK, Ö. 2018.
"What Follows the Late Neolithic Occupation in Central-Western Anatolia? A View from Ulucak", Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC, (Ed. S. Dietz/F. Mavridis/Z. Tankosić/T. Takaoğlu). Oxford: 1037-1049.

DERİN, Z. 2011.
"Yeşilova Höyük", Beginnings – New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin. Menschen – Kulturen – Traditionen. Studien aus den Forschungsclustern des Deutschen Archäologischen Instituts 1 (Ed. R. Krauß). Rahden: 95-108.

DÖNMEZ, Ş. 2004.
"Boyabat Kovuklukaya: A Bronze Age Settlement in the Central Black Sea Region Turkey", Ancient Near Eastern Studies 41: 38-84.

DURU, R. 2008.
MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur - Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı. Antalya.

DÜRING, B. 2011.
"Millennia in the Middle? Reconsidering the Chalcolithic of Asia Minor", The Oxford Handbook of Ancient Anatolia (Ed. S. R. Steadman/G. Macmahon). Oxford: 796-812.

DÜRING, B. / GLATZ C. (ED.) 2015.
Kinetic Landscapes, The Cide Archaeological Project: Surveying the Western Black Sea Region. Warsaw/Berlin.

DÜRING, B. / KARAUĞUZ, G. 2009.
"A Note on Prehistory of the Devrek Region, Northern Turkey", Anatolica XXXV: 153–165.

DÜRING, B. / KLINKENBERG, V. 2015.
"The Early Prehistory of the Cide-Şenpazar Region: ca. 10,000-3000 BC", Kinetic Landscapes, The Cide Archaeological Project: Surveying the Western Black Sea Region, (Ed. B. Düring/C. Glatz). Warsaw/Berlin: 104-150.

EFE, T. 1990.
"An lnland Anatolian Site with Pre-Vinça Elements: Orman Fidanlığı,Eskişehir", Germania 86: 67-113.

EFE, T. 2001.
"The Settlement, Its Architecture and Pottery", The Salvage Excavations at Orman Fidanlığı: A Chalcolithic Site in Inland Northwestern Anatolia (Ed. T. Efe). Istanbul: 1-126.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

EFE, T. 2004.
"Yassıkaya, An Early Bronze Age Site Near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast", Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit Gedenkschrift für Nemejcova-Pavukova (Ed. B. Hansel/E. Studenikova). Rahden- Leidorf: 27-38.

EFE, T. / MERCAN, A. 2002.
"Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Tunç Çağı Yerleşimleri", Kazı Sonuçları Toplantısı XXIII: 361–374.

EKİNCİ, D. 2011.
Gülüç Çayı'nın Uygulamalı Jeomorfoloji Özellikleri. İstanbul.

EKMEN, H. / MERCAN, A. / EKMEN, F. G. / GÜNEY, A. 2019.
"İnönü Mağarası 2017 Yılı Kazıları", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt: 271-292.

EKMEN, H. / EKMEN F. G. / GÜNEY, A. 2020.
"İnönü Cave: New Results of The Early Iron Age Culture in the Western Black Sea Region", Olba XXVII: 35-56.

EKMEN, H. 2020.
"İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün Üretiminde Kullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler", Festschrift für Ünsal Yalçın annlässlich seines 65. Geburstags (Ed. G. Yalçın/O. Stegemeier). İstanbul: 77-84.

EKMEN, F. G. 2020.
"Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave", Festschrift für Ünsal Yalçın annlässlich seines 65. Geburstags (Ed. G. Yalçın/O. Stegemeier). İstanbul: 59-66.

EMRE K. / ÇINAROĞLU A. 1993.
"A Group of Metal Hittite Vessels from Kınık-Kastamonu", Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç (Ed. M. J. Mellink/E. Porada/T. Özgüç) Ankara: 675-713.

ERDOĞU, B. 2005.
Prehistoric Settlements of Eastern Thrace A Reconsideration, British Archaeological Reports International Series. Oxford.

ERDOĞU, B. 2012.
"Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni Bir Yerleşme", Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2-4: 1-16.

ERDOĞU, B. 2018.
"The Neolithic to Chalcolithic Transition on the Island of Gökçeada (Imbros)", Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC (Ed. S. Dietz/F. Mavridis/Z. Tankosić/T. Takaoğlu). Oxford: 761-775.

ERDOĞU, B. / ÇEVİK, Ö. 2015.
"Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisi: Sorunlar ve Öneriler", Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi 1: 29-46.

ERDOĞU, B. / ÇEVİK, Ö. 2019.
"Multiple Faces of Changes in 5600/5500 Cal. BC Anatolia and Thrace", Anatolica 45: 1-16.

ERZEN, A. 1956.
"Sinop Kazıları 1953 Yılı Çalışmaları", Türk Arkeoloji Dergisi 6-1: 69-72.

GABRIEL, U. 2010.
Kontinuität und Wandel im Spätneolithischen/ Chalkolithischen Westanatolien Die Marmara- und Ägäisregion als Vermittler zwischen Asien und Europa (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universität Tübingen). Tübingen.

GENÇ, E. 2008.
"Kastamonu-Kınık Kazıları ve Yerleşimin Çevre Kültür Bölgeleri İle İlişkileri", Aykut Çınaroğlu'na Armağan / Studies in Honour of Aykut Çınaroğlu (Ed. D. Çelik/E. Genç). Ankara: 105-133.

GÜNEL, S. 2014.
"New Contributions Regarding Prehistoric Cultures in the Meander Region: Çine-Tepecik", Western Anatolia Before Troy, Proto-Urbanisation in the 4th Millenium BC ? (Ed. B. Horejs/M. Mehofer). Vienna: 83-104.

IŞIN, M.A. 1998.
"Sinop Region Field Survey", Anatolia Antiqua VI: 95-139.

KARAUĞUZ, G. / DÜRING, S. B. 2009.
"A Note on the Prehistory of the Devrek Region, Northern Turkey", Anatolica XXXV: 153–165.

KARTAL, M. / ERBİL, E. / KARAKOÇ, M. 2016.
"Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II) 2014", 33. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2. Cilt: 387-408.

KARUL, N. 2017.
Aktopraklık: Tasarlanmış Prehistorik Bir Köy. İstanbul.

KARUL, N. / AVCI, M.B. 2011.
"Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C", Anatolica XXXVII:1-15.

KARUL, N. / BERTRAM, J. K. 2005.
"From Anatolia to Europe: The Ceramic Sequence of Hoca Çeşme in Turkish Thrace", How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th Through the First Half of the 6th Millennium cal BC, BYZAS 2 (Ed. G. Lichter). Istanbul: 117-129.

KORKUT, T. / IŞIN, G. / TAKAOĞLU, T. 2018.
"Cave Habitations in Chalcolithic Lycia: The Case of Tavabaşı near Tlos", Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC (Ed. S. Dietz/F. Mavridis/ Z. Tankosić/T. Takaoğlu). Oxford: 1116-1129.

KÖKTEN, İ.K. 1948.
"1947 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları 2: Batı Karadeniz Bölgesi Araştırmaları", Belleten XII/45-48: 224-225.

KÖKTEN, İ.K. / ÖZGÜÇ, T. / ÖZGÜÇ, N. 1945.
"1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Kazıları Hakkında İlk Kısa Rapor", Belleten IX/35: 361-400.

LLOYD, S. / MELLAART, J. 1962.
Beycesultan Vol.1: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels. London.

MARRO, C. / ÖZDOĞAN, A. / TİBET, A. 1998.
"Prospection Archeologique Franco-Turque Dans la Region de Kastamonu (Mer-Noire) Troisieme Rapport Preliminaire", Anatolia Antiqua/Eski Anadolu VI: 317-335.

MATTHEWS, R. / GLATZ, C. 2009.
At The Empires Edge: Project Paphlagonia. London.

NİKOLOV, V. 2003.
"The Neolithic and the Chalcolithic Periods in Northern Thrace", Tüba-Ar VI: 21-83.

NAUMANN, R. / KOŞAY, H. Z. / AKOK, M. / RUSSELL, J. / ERİM, K. T. / ÇAMBEL, H. / BRAIDWOOD, R. J. / KORFMANN, M. / VETTERS, H. / FREI, P. / DONCEEL-VOÛTE, P. / DE VRIES, K. / PESCHLOW, A. / ALKIM, U. B. / ÖĞÜN, B. / BİLGİ, Ö. / DURU, R. / HARRISON, M. / MÜLLER-WIENER, W. / RADT, W. 1979.
"Recent Archaeological Research in Turkey", Anatolian Studies 29: 181-210.

ORTAÇ, M. 2018.
"2016 Yılı Bolu ili Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması", Araştırma Sonuçları Toplantısı 25-2: 143-160.

ÖZDOĞAN, A. 2000.
"Orta Karadeniz Bölgesi, Gökırmak ve Araç/Ilgaz Havzaları Araştırma Projesi", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed. O. Belli). İstanbul: 321-329.

ÖZDOĞAN, E. 2015.
"Current Research and New Evidence for the Neolithization Process in Western Turkey", European Journal of Archaeology 18 (1): 33-59.

ÖZDOĞAN, E. / SCHWARZBERG, H. 2008.
"Aşağı Pınar Kazı Çalışmaları 2007" Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü Haberler 25: 21.

ÖZDOĞAN, M. 1982.
"Tilkiburnu, A Late Chalcolithic site in Eastern Thrace", Anatolica IX: 1-26.

ÖZDOĞAN, M. 1993.
"Vinča and Anatolia: A New Look at a Very Old Problem", Anatolica 19: 173-193.

ÖZDOĞAN, M. 2000.
"Toptepe Kazısı", Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (Ed. O. Belli). İstanbul: 77-79.

ÖZDOĞAN, M. 2002.
"The Bronze Age in Thrace in Relation to the Emergence of Complex Societies in Anatolia and in the Aegean", Der ANSCHNITT Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau Beiheft 15, Anatolian Metal II (Ed. Ü. Yalçın). Bochum: 67-76.

ÖZDOĞAN, M. 2013.
"Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar", The Neolithic in Turkey, New Excavations New Research, Northwestern Turkey and İstanbul (Ed. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 167-269.

ÖZDOĞAN, M. / MİYAKE, Y. / ÖZBAŞARAN-DEDE, N. 1991.
"An Interim Report on the Excavations at Yarımburgaz and Toptepe in Eastern Thrace", Anatolica XVII: 59-121.

ÖZGÜÇ, T. 1963.
"Yeni araştırmalar Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi", Anadolu VII: 23-42.

PARZINGER, H. 2005.
"Die mittel- und spätneolithische Keramik aus Aşağı Pınar, Grabungen 1993-1998", Aşağı Pınar II Die mittel- und spätneolithische Keramik (Ed. H. Parzinger/H. Schwarzberg). Mainz: 1-245.

DOI: 10.22520/tubaar.2020.26.003

ROODENBERG, J. J. / ALPASLAN-ROODENBERG, S. 2013.
"Ilıpınar and Menteşe Early Farming Communities in the Eastern Marmara", The Neolithic in Turkey, Northwest Turkey Vol 5 (Ed. M. Özdoğan/N. Başgelen/P. Kuniholm). İstanbul: 69-91.

SCHOOP, U. D. 2005.
Das Anatolische Chalkolithikum, Eine chronologische Untersuchung zur vorbronzezeitlichen Kultursequenz im nördlichen Zentralanatolien und den angrenzenden Gebieten. Verlag.

TAKAOĞLU, T. 2006.
"The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", Hesperia 75: 289-315.

TAKAOĞLU, T. / ÖZDEMİR A. 2018.
"The Middle Chalcolithic Period in the Troad: A New Look from Gülpınar" Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC (Ed. S. Dietz/F. Mavridis/Z. Tankosić/T. Takaoğlu). Oxford: 987-1009.

TEKİN, H. 2015.
"Yukarı Mezopotamya Geç Neolitiğinde (Hassuna, Samarra, Halaf) Terminoloji ve Kronoloji Sorunları", Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi 1: 89-112.

TUNCEL, R. / ŞAHOĞLU, V. 2018.
"The Chalcolithic of Coastal Western Anatolia: A view from Liman Tepe, İzmir", Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC (Ed. S. Dietz/F. Mavridis/Z. Tankosić/T. Takaoğlu). Oxford: 1050-1083.

TÜRKCAN, A.U. 2016.
"Kanlıtaş Höyük (Eskişehir/İnönü) 2015 Yılı Kazı Çalışmaları Genel Değerlendirme", Kütahya Müzesi 2015 Yıllığı: 179-216.

THISSEN, L. 1993.
"New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral", Anatolian Studies 43: 207-237.

THISSEN, L. 2008.
"The Pottery of Phase VB", Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations, Volume III With contributions on Hacılartepe and Menteşe (Ed. J. Roodenberg/S. Alpaslan-Roodenberg). Leiden: 69-90.

TODOROVA, H. 2003.
"Praehistory of Bulgaria", Recent Research in the Prehıstory Of The Balkans (Ed. D. V. Gramenos). Tessaloniki: 257-328.

TRINGHAM, R. 1971.
Hunters Fishers and Farmers of Eastern Europa 6000-3000 BC. London.

TSIRTSONI, Z. 2016.
"The Chronological Framework in Greece and Bulgaria Between the Late 6th and the Early 3rd Millenium BC, and the 'Balkans 4000' Project", The Human Face of Radiocarbon: Reassessing Chronology in Prehistoric Greece and Bulgaria 5000-3000 cal BC (Ed. Z. Tsirtsoni). Lyon: 13-39.